Elena Dulgheru,
Universitatea
„1 Decembrie 1918”,
Alba Iulia

Fenomenul serialului „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer” este mai mult decât cinematografic!

Entuziasmul cu care a fost întâmpinat serialul de televiziune grecesc „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer”[1], lansat simultan la data de 10 februarie 2022 pe canalele de mare audiență Mega TV din Grecia și Alpha TV din Cipru și preluat în scurtă vreme (inițial neoficial) de comunitățile de cinefili ortodocși din alte țări, ne dă dreptul să vorbim despre un fenomen social, care depășește spectrul strict cinematografic.

Contextul istoric și cultural al apariției serialului

Suntem îndreptățiți să vorbim de un fenomen cultural de masă (inerent cinematografului de tip popular), ca formă de manifestare identitară pan-elenă, dar mai ales pan-ortodoxă, de care atât telespectatorii grecofoni, cât și telespectatorii și cinefilii ortodocși de peste tot se pare că aveau atâta nevoie. Mai ales că nici în Grecia, nici în Cipru, nici în România, Rusia, Serbia, adică în celelalte țări majoritar ortodoxe, televiziunile nu își răsfață publicul cu emisiuni și filme care să răspundă nevoilor confesionale ale spectatorilor majoritari, pedalând, în general, pe aceeași agendă nivelatoare internaționalistă.

Nu este de neglijat perioada lansării serialului: în toiul celor mai drastice restricții pandemice, cu tot apanajul de frici impuse de marea tensiune planetară, când sălile de cinema și întrunirile publice erau interzise ori strict supravegheate și când micul ecran de acasă devenise practic singura modalitate de contact cultural cu lumea înconjurătoare. Pe de altă parte, perioada pandemiei, cu toate tensiunile, distorsiunile și disensiunile ei, a fost una de introspecție fortuită, care i-a determinat pe mulți să își cerceteze sinele și se apropie mai mult de Dumnezeu.

Așadar perspectiva de analiză la care ne invită serialul „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer” nu este strict filmologică, ci, în primul rând, una de

1 Titlu original: „Agios Paisios, Apo ta Farasa ston Ourano”, titlu internațional: „Saint Paisios, From Pharasa to Heaven”.

sociologie a receptării culturii de masă și a spectacolului popular, în speță de sociologie a receptării filmului religios.

Vom încerca, așadar, să îmbinăm investigarea receptării sociale a serialului, pe care îl vom plasa în peisajul cinematografiei hagiografice creștin-ortodoxe (grecești, balcanice și internaționale), cu analiza (succintă) a scriiturii audiovizuale a serialului, pentru a trage concluzii practice în privința problematicii ecranizării hagiografice.

Desigur că atât etapele genezei serialului, cât și receptarea lui se învârt, direct și indirect, în jurul personalității harismatice a Cuviosului Paisie Aghioritul, reflectate în literatura nonfictivă, în cinematograful documentar ortodox și în memoria publică.

Serialul „Agios Paisios – Apo ta Farasa ston Ourano", produs de Institutul de cercetare și promovare a culturii și spiritualității creștine „Sfântul Maxim Grecul" din Athena, cu sprijinul și la inițiativa mănăstirii Vatoped din Sfântul Munte, și realizat de studioul cinematografic Green Olive Films, este un biopic, adică o reconstituire biografică dramatizată, adaptată fidel, după surse memorialistice, a vieții foarte iubitului și cunoscutului sfânt contemporan Paisie Aghioritul (1924–1994), unul dintre cei mai importanți asceți athoniți ai secolului al XX-lea.

Popularizarea literar-cinematografică a operei și învățăturii Cuviosului Paisie Aghioritul

Cărțile

Începând din ultimul deceniu al secolului al XX-lea, biografia și opera Cuviosului Paisie Aghioritul a fost publicată în mai multe cărți, îmbogățite și traduse treptat în tot spațiul ortodox, căpătând o mare popularitate, care a depășit rapid hotarele Greciei, ajungând și în România, Rusia, Serbia, Muntenegru și chiar în Siria. Prima monografie despre Sfântul Paisie Aghioritul a fost publicată în Muntele Athos în 1990, încă din timpul vieții Sfântului, și se numește „Words of Wisdom and Grace of the Elder Paisios the Hagiorite" (titlu internațional); ea a fost scrisă de ieromonahul Makarios Athonitul, care a adunat în ea multe dintre sfaturile și profețiile Sfântului[2]. Ulterior, atât în România, cât și în alte țări au fost publicate și alte cărți despre viața și învățăturile sale, inclusiv ediții revizuite și traduceri ale unor texte scrise chiar de Sfântul Paisie.

În România, prima carte dedicată Sfântului se numește „Viața Cuviosului Paisie Aghioritul", este scrisă de ieromonahul Isaac Aghioritul, un ucenic

2 Λόγοι σοφίας και χάριτος Α' Γέροντος Παϊσίου του Αγιορείτου, Μακάριος Ιερομόναχος, Ιερόν Κελλίον Κοιμήσεως της Θεοτόκου, Αγία Άννα – Άγιον Όρος, 1990.

al Părintelui, și a fost prima oară publicată la Editura Evanghelismos în 1998. Această biografie a cunoscut multe reeditări, substanțial adăugite și îmbunătățite, care au contribuit semnificativ la răspândirea învățăturilor și vieții Sfântului Paisie în România.

Publicate, practic, în toate limbile Ortodoxiei, dar și în limbi de circulație internațională, care deservesc diaspora ortodoxă din lume, cărțile despre Sfântul Paisie au devenit în scurt timp bestselleruri pe plan mondial, fiind retipărite în tiraje continue timp de decenii, revigorând astfel literatura hagiografică internațională. Scrise accesibil, dar dense în substanța duhovnicească, eterne și actuale în același timp, culegerile de învățături și de fapte exemplare ale Cuviosului Paisie au cucerit rapid atât mediul teologic academic, cât și masele largi de credincioși practicanți, aducând o contribuție importantă la formarea și educarea noilor generații de clerici și de laici ortodocși, în duhul Sfinților Părinți și al unei ortodoxii autentice.

Succesul de public al serialului „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer" se datorează în mare măsură popularității personalității Cuviosului și harismei acestuia, reflectate în monografii și în filmele documentare.

Filmele documentare

O cale importantă de popularizare a vieții și învățăturii Sfântului Paisie Aghioritul au fost filmele documentare, realizate pe baza textelor publicate anterior ori a interviurilor cu ucenicii și alți apropiați ai Sfântului. Resursa livrescă de bază rămâne bestsellerul internațional „Viața Cuviosului Paisie Aghioritul", scris de ieromonahului Isaac. Există câteva filme documentare despre viața Sfântului Paisie, care oferă o perspectivă detaliată asupra vieții și învățăturilor sale.

O resursă de popularizare a spiritualității acestui mare duhovnic este filmul documentar de mediu metraj „Sfântul Paisie Aghioritul – Așa cum l-am cunoscut", realizat de ieromonahul Atanasie Simonopetritul, un respectat imnograf român athonit, care a trăit o perioadă importantă de timp alături de Cuviosul Paisie. Documentarul, realizat în limba greacă sub formă de monolog al realizatorului, mixat cu o suită de interviuri cu personalități care l-au cunoscut pe Cuvios, oferă mărturii personale despre viața și învățăturile acestuia. A fost turnat în diverse locații, inclusiv în Muntele Athos și în România, și a fost difuzat în special în mediile ortodoxe din Grecia și România, fiind disponibil pe platformele online ale mai multor mănăstiri și asociații creștine, cu subtitrare în limba română, de exemplu, pe site-ul Mănăstirii Sihăstria Putnei[3].

3 https://www.sihastriaputnei.ro/recomandari/sfantul-paisie-aghioritul-film-documentar

O contribuție semnificativă la popularizarea prin film a vieții și învățăturii Cuviosului a avut-o seria documentară rusească, intitulată simplu „Paisie Aghioritul”[4], alcătuită din șapte episoade de metraj mediu, realizate între anii 2013 și 2016 de regizorul-documentarist și realizatorul de televiziune Aleksandr Kuprin[5] și produsă de studioul ortodox de film Pokrov din Moscova. Filmat în locurile vieții pământești ale Sfântului, serialul este foarte bine documentat, atât pe baza biografiilor scriptice, cât și a interviurilor și mărturiilor fiilor duhovnicești, rudelor și apropiaților Sfântului (ca Rafail Eznepidis, fratele Cuviosului, sau locuitori ai orașului Koniţa), clerici și mireni din Grecia, jurnaliști și scriitori, precum și ale unor personalități reprezentative ale monahismului contemporan (ieromonahul Efrem Vatopedinul, mitropolitul Atanasie de Limassol, părintele Arsenie – un ucenic al Cuviosului, episcopul Damian Sinaitul – starețul mănăstirii Sfânta Ecaterina din Sinai, mitropolitul Amfilohie de Muntenegru ș.a.). Seria documentară de aproape 6 ore acoperă practic toată viața Cuviosului, de la copilăria petrecută la Farasa, începutul vieții călugărești în Muntele Athos, nevoința aspră de la Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai, întoarcerea la Sfântul Munte sub ascultarea părintelui rus Tihon, mutarea la Mănăstirea Stavronikita, apoi la Chilia Panaguda, asociată cu creșterea popularității Cuviosului, ultimii ani ai vieții, când acesta a întemeiat mănăstiri în împrejurimile Salonicului, continuându-și activitatea duhovnicească și taumaturgică sufletește, în pofida bolii chinuitoare, și până la plecarea în veșnicie și canonizare. Serialul documentaristului ortodox Aleksandr Kuprin poate fi vizionat pe multe site-uri ortodoxe[6], iar primele șase episoade au fost traduse în română și sunt accesibile pe portalul „Moldova Ortodoxă”[7].

Toate aceste resurse documentare livrești și cinematografice au contribuit semnificativ la popularizarea pe plan pan-ortodox a vieții și învățăturii Cuviosului Paisie. Cu siguranță că serialul grecesc de televiziune, primul film de ficțiune despre viața Cuviosului, a preluat și din experiența lor. Totuși, producțiile cinematografice documentare, chiar dacă s-au bucurat de o largă și perenă audiență în rândul publicului credincios, pentru care au și fost concepute, s-au manifestat în medii confesionale și nu au beneficiat de o promovare profesionistă, neavând posibilitatea să acopere o audiență foarte diversă, adică să ajungă la „marele public”.

4 „Paisij Sviatogoreț”, https://predanie.ru/kuprin-aleksandr/paisiy-svyatogorec/smotret/

5 Aleksandr Kuprin: realizator de emisiuni TV și regizor documentarist ortodox. Din 2001 a realizat documentare despre personalități marcante ale ortodoxiei ruse, ca: „Patriarhul Tihon”, „Prot. Aleksandr Men”, „Cuv. Serafim de Sarov” etc., iar din 2003 se dedică unor documentare misionare creștine, laureate cu premii la festivaluri tematice din Rusia.

6 Ex.: https://pravfilms.ru/load/filmy/filmy_o_svjatykh/film_quot_paisij_svjatogorec_quot_6_serij_smotret_onlajn/5-1-0-568

7 https://ortodox.md/viata-sfantului-paisie-aghioritul-in-6-filme-ortodoxe-subtitrat

De la documentarul hagiografic la ficțiune

Tranziția de la documentarul biografic creștin („hagiografic") la ficțiune implică și o mutație semnificativă de public-țintă, implicit de canale de difuzare. Este vorba de trecerea de la publicul confesional, relativ restrâns și specializat, dar mai puțin pretențios estetic, al documentarelor creștine (despre istoria Bisericii, viața unor sfinți etc.), la „marele public", mult mai divers din punct de vedere confesional, dar ceva mai avizat estetic, abonatul canalelor de televiziune comerciale și de streaming. Saltul implică o creștere masivă a audienței și constituie examenul validării comerciale, precum și profesional-artistice, a filmului respectiv.

Cel puțin din punctul de vedere al audienței, deci al examenului comercial și de public, serialul „Sfântul Paisie – de la Farasa la Cer" reușește acest salt. În ce măsură îl reușește și în privința validării estetice de către critica de specialitate este o altă întrebare, la care este mai greu să răspundem, având în vedere reflectarea anemică a serialului de către critica și jurnalistica de film grecofonă și internațională, inclusiv din spațiul pan-ortodox. Trebuie să recunoaștem, desigur, și că, în genere, comentatorii de cinema nu urmăresc cu prea mult interes rarele apariții de film cu subiect creștin. Totuși, pe noi exact acest lucru ne interesează. Care sunt provocările estetice, scenaristice și de limbaj cinematografic, implicate de saltul de la documentarul hagiografic la ficțiune? Care sunt determinanții, exigențele și riscurile lui? Vom încerca să descoperim în continuare răspunsul la toate acestea.

Sub raportul producției, saltul de la documentar la ficțiune implică un salt substanțial de buget, de logistică și de distribuție, cerute de saltul calitativ în privința complexității producției, care implică în cazul filmului de ficțiune mult mai multe segmente profesionale.

În privința filmului de ficțiune creștin, este probabil că asemenea exigențe au fost (pe lângă cele „ideologice") cele care i-au descurajat multă vreme pe producători să abordeze asemenea subiecte la nivel comercial. Reticențele legate de audiența dramei cu subiect creștin i-au preocupat pe producătorii și distribuitorii de film din spațiul creștin, în special ortodox, încă din momentul cristalizării „curentului" de film creștin-ortodox de largă audiență din spațiul est-european.

Cinematograful creștin, de la artă la marele public

Este vorba de mutația de la cinematograful de artă, de dezbatere etico-estetică creștină, considerat elitist, apărut în Rusia o dată cu „Andrei Rubliov"-

ul lui Andrei Tarkovski, dar dezvoltat și de un Aleksandr Sokurov și alții, iar după 1990, și de un Andrei Zviaghințev – tip de cinema descurajant pentru producători și distribuitori din punct de vedere comercial și din cel al audienței (imediate) –, la cinematograful creștin de public, accesibil, dar care să întrunească și exigențele estetice ale specialiștilor. Multă vreme, în special de la moartea lui Andrei Tarkovski (1986) și până la apariția legendarului film-cult „Ostrovul" de Pavel Lunghin (2006), specialiștii din industria filmului aproape că postulaseră imposibilitatea unui asemenea compromis fericit dintre artă și comerț. Și totuși…

Cazul Rusiei

Mutația genială de paradigmă făcută de Pavel Lungin cu „Ostrovul" în privința audienței filmului de artă creștin și, implicit, a rentabilității lui comerciale, a dat undă verde producătorilor și distribuitorilor din spațiul rusesc să transpună pe ecran filme cu teme creștine, inspirate din tradițiile și cultura autohtonă, dar care, în același timp, să răspundă pretențiilor artistice și de idei ale consumatorilor de filme de artă. Cam la trei ani după lansarea „Ostrovului", adică din 2009, a început să apară în spațiul rusesc o serie întreagă de filme cu teme creștine, de mare succes în rândul publicului, adesea și festivalier, și de critică, acoperind o paletă largă de genuri – drame, melodrame și dramedii, animație și chiar comedii –, depășind cu mult spectrul strict confesional[8]. În spatele lor se află cineaști și actori de cea mai bună reputație (ca Nikolai Dreyden, Aleksandr Proșkin, Vladimir Hotinenko, Vera Storojeva, Andrei Proșkin, Aleksandr Petrov etc.), a căror contribuție a fost decisivă la succesul de public, dar mai ales de critică, al peliculelor. Ele sunt cele care au definit și impus „curentul cinematografic creștin-ortodox" din Rusia postsovietică. Acest curent nu ar fi fost posibil fără aportul axial al unor regizori și mai ales scenariști dedicați, foarte buni profesioniști și avizați religios, preocupați ei înșiși de condiția și provocările creștinismului în lumea de azi.

În România lucrurile nu stau deloc bine din acest punct de vedere. Din varii motive, pe care nu le vom discuta aici, nu putem vorbi de cristalizarea, oricât de firavă, a unui asemenea curent sau măcar tendințe în cinematograficul autohton.

Modelul balcanic

Spiritele s-au deșteptat însă cât de cât în țările balcanice, e adevărat că foarte târziu, în jurul anului 2020 – adică la începutul pandemiei –, când câțiva regizori debutanți sau la început de carieră au prins curaj și au găsit rețeta să realizeze hagiografii cinematografice de mare popularitate, în special în rândul publicului creștin. Notabile sunt trei reconstituiri biografice, pe care românii au avut ocazia să le vadă la prima ediție a Festivalului Internațional de Film „Quo Vadis" (Iași, noiembrie 2024). Două dintre acestea sunt produse de Institutul „Sfântul Maxim Grecul" și Mănăstirea Vatoped, care și-au propus să susțină un întreg program cinematografic de misiune ortodoxă[9] – acțiune extrem de salutară, care ar fi fost și mai rodnică dacă aceste așezăminte creștin-misionare s-ar fi concentrat și pe promovarea producțiilor lor în mediile laice, atât autohtone, cât și internaționale – ceea

8 Vezi filme ca „Țarul" (2009) de Pavel Lunghin, „Capela îngerului" de Nikolai Dreyden (2009), „Minunea" de Aleksandr Proșkin (2009), „Preotul" de Vladimir Hotinenko (2009), „Când primăvara este aproape" de Vera Storojeva (2009), „Hoarda" de Andrei Proșkin (2012), „Călugărul și demonul" de Nikolai Dostal (2016) ș.a.

9 Activitatea cinematografică a Institutului este rezumată aici: https://pro.imdb.com/company co0857588?r=cons_ats_co_pro&ref=cons_ats_co_pro

ce le-ar fi asigurat o vizibilitate internațională mult mai bună, care le-ar fi adus nu doar aprecierile publicului, ci și pe cele ale presei de specialitate.

„Omul lui Dumnezeu" (titlu internațional: „Man of God"), biografia dramatizată a foarte cunoscutului și îndrăgitului Sfânt contemporan Nectarie al Eghinei, scrisă și regizată de americanca de origine sârbă Yelena Popovic (Grecia, 2020). Pelicula a fost realizată, ca și serialul în cauză, cu susținerea Mănăstirii Vatoped și a Institutului „Sfântul Maxim Grecul" și a fost laureată cu două premii la festivaluri prestigioase din Rusia[10]. Chiar de la lansare filmul s-a bucurat de un fulminant succes de public în Grecia[11], clasându-se pe locul 3 în topul filmelor cu cel mai mare box-office din 2021[12], în ciuda cronicilor aproape unanim nefavorabile ale presei autohtone[13], care îi reproșează „lipsa stilului", „absența scenelor dramatice", clișeismul situațiilor, aerul demonstrativ al evlaviei, lipsa de credibilitate a personajului principal și a situațiilor în care acesta este portretizat[14]. Acest tezism este o capcană specifică filmului hagiografic misionar, fiind acceptat ca atare de o mare parte a publicului creștin neavizat artistic, dar rejectat de cinefilii mai rafinați ori de cei mai îndepărtați de creștinism, care nu pot accepta convenționalismul adesea grosier din asemenea filme. O cronică mai favorabilă îi dedică filmului Yelenei Popovic criticul de film Jason Triantafyllides[15], care apreciază estetica peliculei (tributară în special imaginii) și regia sobră, dar observă și că „acuratețea istorică este atât de acribică, încât ajunge uneori să înăbușe filmul". Observăm aici, succint punctate, câteva capcane tipice ecranizării hagiografice, insuficient decantate artistic, uneori și spiritual.

În aceeași categorie, sub raportul tematicii și al popularității, se încadrează docu-drama biografică „Sfântul Iosif Isihastul"[16], regizată de Alexandros Foteinos și Yiannis Traganidas (Grecia, 2020), o reconstituire documentară a biografiei altui Sfânt athonit contemporan, foarte cunoscut, interpretată de actori profesioniști, în frunte cu Jonathan Jackson, cunoscut actor hollywoodian convertit la ortodoxie. Pelicula în engleză a fost produsă de Skeptik Productions, tot sub auspiciile Institutului „Sfântul „Maxim Grecul" și ale Mănăstirii Vatoped.

---

10 Unde a avut și premiera internațională. Premiul publicului la ediția a 43-a a Festivalului Internațional de la Moscova (2021) și Marele Premiu „Golden Knight" („Cavalerul de aur") la Festivalul Internațional de Film Creștin „Zolotoy Vityaz" („Viteazul/Cavalerul de aur") din Rusia, 2022.

11 https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairotita/o-anthropos-tou-theou-me-241-014-eisitiria-mesa-se-treis-evdomades-saronei-stis-kardies-ton-theaton/

12 https://www.lifo.gr/now/entertainment/oi-10-pio-emporikes-tainies-toy-2021-stin-ellada

13 Ex.: https://flix.gr/news/box-office-26-august-2021.html.

14 Recenzie de Yannis Vasiliou, din 22.07.2021, https://www.lifo.gr/guide/cinema/movies/o-anthropos-toy-theoy

15 Ο Άνθρωπος του Θεού: Η κριτική του Ιάσονα Τριανταφυλλίδη, 27 Αυγούστου, 2021, https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairotita/o-anthropos-tou-theou-i-kritiki-tou-iasona-triantafyllidi/.

16 Titlu internațional: „Saint Joseph the Hesychast".

În 2022 apare drama biografică „Sfânta Parascheva – o cruce în pustie”[17] de Hadzi-Aleksandar Djurović (Serbia-Iordania), cu un scenariu de Ljiljana Habjanovic-Djurovic, după romanul său de mare succes, „Petkana” (2001). Filmul, o reconstituire hagiografică interesant conceptualizată artistic, a avut premiera internațională în august 2022 la Festivalul Internațional de Film de la Moscova și a înregistrat o carieră festivalieră impresionantă, fiind selectat și prezentat la 67 de festivaluri internaționale, de unde a cules un palmares de 32 de premii[18] și a fost apreciat inclusiv de critică[19] – notabilă excepție fericită pentru filmul hagiografic ortodox din Balcani.

Serialul „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer”

Așadar, în 2022, serialul „Sfântul Paisie – de la Farasa la cer” nu apărea pe un teren pustiu. Startul fusese dat, rezultatele erau mai mult decât încurajatoare și, grație Institutului „Sfântul Maxim Grecul” și Mănăstirii Vatoped, coordonatorii principali ai proiectului, fusese dobândită destulă experiență managerială, dar și artistică într-o oarecare măsură, și se cristalizase un public-țintă numeros, curios și destul de bine definit – tot atâtea argumente pentru asumarea riscului realizării unui serial de televiziune de largă audiență, primul film de mare popularitate dedicat Cuviosului athonit.

Mega TV, primul post de televiziune particulară din Grecia[20], cu o acoperire și audiență națională, distribuitorul principal al serialului, venea cu experiența realizării unor foiletoane de mare popularitate, în special telenovele de familie, adesea frivole, și comedii comerciale, adesea lipsite de substanță, total străine de aspectul și sentimentul religios.

Observații legate de rigorile ecranizării hagiografice

Tocmai această lipsă de experiență în abordarea subiectelor religioase sau de spiritualitate este probabil primul responsabil de principalele defecte artistice ale serialului: insuficiența contextualizării istorice, slaba individualizare a personajelor, simplismul relațiilor dramatice, clișeismul și predictibilitatea unor situații, aerul demonstrativ al manifestării evlaviei, monotonia și repetitivitatea unor scene dramatice.

Regizorul Stamos Tsamis, un cineast specializat în seriale TV comerciale, în special comedii facile, dar novice în filmul istoric și religios, mărturisește într-un interviu[21] că a acceptat cu entuziasm invitația Mănăstirii Vatoped de a aborda un gen cinematografic și o tematică străine de cele pe care le exersase până atunci. Era, spunea el, prima sa apropiere de creștinismul viu și de personalitatea Cuviosului Paisie. Bunele intenții se vede că au existat, au fost susținute și de echipa actoricească (în frunte cu Prokopis Agathokleous în rolul titular, actor remarcabil al scenei

17 Titlu originar: „Sveta Petka - Krst u pustinji”, titlu internațional: „A Cross in the Desert”.

18 https://quo-vadis.ro/en/cross-desert-saint-paraskevi

19 Ex.: ‘A Cross in the Desert’: A visually enthralling expedition of faith, temptation, de Israa Radaydeh, în: Jordan News, Jun 26, 2023, https://mtel.global/en/news/sveta-petka-krst-u-pustinji; de asemenea - rară excepție! -, o publicație specializată în muzică de film, „Maintitles - film music community”, publică o cronică a muzicii filmului: Sveta Petka – Krst u Pustinji - Ana Krstajic, de Joep de Bruijn: „Ana Krstajic's score is an exceptionally strong body of work, https://www.maintitles.net/reviews/sveta-petka-ndash-krst-u-pustinji/, 20-12-2023.

20 Datând din 1989. https://www.megatv.com/.

21 Acordat sitului Chora tou Axoritou: https://choratouaxoritou.gr/posts/179462?, 16/02/2022.

elene), care a dovedit empatie și o destul de bună familiarizare cu subiectul. Totuși, așa cum am sesizat deja, multe aspecte regizorale lasă de dorit, precum coordonarea actorilor-copii în scenele din primele episoade, aproape lipsite de conflict, ale copilăriei viitorului monah, chestiune care ar fi trebuit compensată prin densitatea atmosferei, care este însă neglijată. Lipsește puterea de convingere a momentelor dramatice din primele episoade, mai ales în cele interpretate de copii – substanțiale ca pondere în primul segment al serialului –, deficiențe care nu țin atât de calitățile interpretative ale minorilor din film, cât de știința coordonării regizorale a acestora, chiar când este vorba de personajul principal – copilul Arsenie Eznipidis, viitorul monah Paisie, interpretat de un foarte tânăr actor expresiv (Paisios Exarchos), dar insuficient exploatat regizoral și imagistic, pentru a reda caracterul excepțional al personajului. Compensează, într-o anumită măsură, prestația Smaragdei Smyrnaiou în rolul înțeleptei și evlavioasei bunici a micului Arsenie, păstrătoarea și cultivatoarea tradițiilor strămoșești și creștine în sânul familiei, sfetnic redutabil și formatoarea morală și religioasă a copiilor; totuși, predictibilitatea și didacticismul personajului interpretat de venerabila actriță a scenei grecești, și ea insuficient exploatată dramatic, induc o anumită monotonie, resimțită și în alte episoade ale filmului.

Statura duhovnicească a personajelor interpretate se pare că a timorat atât regia, cât și pe interpreți, care își construiesc personajele mimetic, preluând replicile și acțiunile din scenariu, fără compunerea motivațională a rolului. Deranjează, mai ales în privința protagonistului matur (alias Prokopis Agathokleous – o prezență atașantă, dar neconvingătoare), dar și a altor personaje exemplare, rostirea pripită, „din vîrful buzelor", a unor sentințe spirituale memorabile, cristalizate, de obicei, din experiențe de viață grele și transformatoare, a căror urmă nu se simte în expresia actoricească.

Dar într-o ecranizare hagiografică un rol hotărâtor îl are travaliul scenaristic. Scriitorul și actorul Giorgos Tsiakkas, autorul scenariului serialului, a scris, începând din 1998, scenarii pentru serii și foiletoane de televiziune difuzate în Grecia și Cipru – comedii „cu rude și vecini", telenovele de familie și mondene[22], dar a abordat și subiecte mai serioase, de pildă în drama psihologico-religioasă „Basilica" (2017), după cum declară într-un interviu[23]

22 Precum „Vourate Geitonoi: The Movie" (2019).

23 „...Nu este prima dată când scriu o serie cu conținut spiritual. Dar acestea au fost difuzate doar la televiziunea cipriotă. În Grecia, mulți oameni au ajuns să le cunoască prin intermediul internetului. Este vorba despre serialele „Basilica", „Vorbește cu mine" și „Albastru". Desigur, pentru a conduce la acestea și, în final, la serialul despre Sfântul Paisie, prezența unui sfânt bătrân, pe care am fost binecuvântați să-l avem în viața noastră timp de 20 de ani, a jucat un rol decisiv. El a fost omul care ne-a reînviat, aș spune, și ne-a condus pas cu pas în viața spirituală", 24 iulie 2022, Discuție cu George Tsiakkas, hagiograful imaginii în mișcare, Interviu cu Demetris Polymeros, https://grtraveller.gr/en/milontas-me-ton-giorgo-tsiakka-ton-agiografo-tis-kinoumenis-eikonas (tr.n.)

din 2022. Totuși, aceste experiențe se pare că nu l-au familiarizat suficient cu exigențele ecranizării istorico-biografice.

Este adevărat că o parte a publicului creștin e tentată să urmărească fidelitatea ecranizării vieții marelui gheronda și să evalueze serialul în funcție de acest criteriu. Totuși, obsesia fidelității poate să sugrume subiectul și, eventual, să îl priveze de aripa esențialului, ne atrage atenția un critic de film grec, citat anterior[24]. Cum stau lucrurile în cazul de față?

Scenariul a avut ca bază de plecare monografia ieromonahului Isaac, un text amplu și generos, structurat cronologic, precum și alte surse, scrise potrivit rigorilor literaturii hagiografice canonice sau popularizatoare bisericești, iar nu romanului realist. Bunăoară, de obicei nu găsim în literatura hagiografică descrieri gestuale minuțioase, portretizări psihologice atente, explicații ale cauzalității istorice a faptelor, descrieri de atmosferă, urmărirea unor linii narative conflictuale ori a devenirii lăuntrice a unor personaje. Textul hagiografic are un rol preponderent pedagogic și catehetic, ceea ce implică o serie de convenții narative și formalizări retorice ale dialogurilor și comentariilor, pe care cititorul avizat le acceptă ca atare. Nu și ceilalți cititori, însă, respectiv spectatori, pentru care un asemenea ton propedeutic sună foarte nefiresc.

De aceea, adaptarea pentru filmul de ficțiune a unei biografii hagiografice reclamă o serie de dezvoltări și adaptări scenaristice de detaliu, menite să fluidizeze firul narativ, să dea consistență planurilor de fundal ale istoriei, să contureze rețeaua de personaje, respectând realitatea faptelor și completând, atunci când este cazul, omisiunile filelor memorialistice, spre a răspunde exigențelor filmului de ficțiune, dar și celor duhovnicești. Este vorba de o mutație stilistică, dar și de retușuri de detaliu, importante pentru credibilizarea adaptării cinematografice destinate unui public larg și variat. Aspectele legate de viața lăuntrică, trăirile mistice, practicile ascetice, rostirile sapiențiale, eventualele epifanii și celelalte repere importante, care populează un text hagiografic, nu pot funcționa într-o adaptare pentru ecran decât așezate peste stratul narativ-realist obiectiv, cu care trebuie să comunice organic atât în privința cazuisticii exterioare (a faptelor), cât și în a celei lăuntrice (duhovnicești). Altminteri, adaptarea cinematografică a biografiei exemplare creștine nu va fi credibilă.

Aceste adaptări implică un consistent efort scriitoricesc, precum și de documentare, pentru integrarea organică a frescei istorice și sociale în dinamica filmului. Și serialul nostru se străduiește să urmărească rețeta ecranizării hagiografice: „Sfântul pe fundalul epocii sale". Fresca istorică nu poate lipsi dintr-un asemenea biopic, întrucât ea contribuie semnificativ la autenticitatea peliculei; aceasta implică creionarea atentă (dar discretă) a contextelor istorice și a personajelor secundare, cu conflictele inerente. Însă aceste conflicte lipsesc din evocarea istorică din primele episoade, de pildă, din drama transmutării populației grecești din Cappadocia în Grecia continentală, ca urmare a tratatului turco-grecesc de schimb de populație din 1924. Obedienta cu care comunitatea de greci liberi cappadocieni acceptă, aproape unanim, ordinul de părăsire a vetrei satului și de transmutare în necunoscut este puțin credibilă. Deranjează insuficienta conturare a personajului colectiv al sătenilor, precum și a fraților și surorilor Cuviosului, prezentați într-o suită de rituа-

24 Jason Triantafyllides, Ο Άνθρωπος του Θεού: Η κριτική του Ιάσονα Τριανταφυλλίδη, 27 Αυγούστου, 2021, https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairotita/o-anthropos-tou-theou-i-kritiki-tou-iasona-triantafyllidi/.

luri casnice dominate de monotonie și de paseismul unei vechi și prețioase ilustrate de familie, dar private de specificul vieții. Celor mai multe personaje le lipsește compoziția interioară, adică personalitatea și vibrația lăuntrică, ele părând mai degrabă niște mostre extrase dintr-o suită de albume de epocă, dar nu personalități vii, conștiente de unicitatea lor.

În plus, în cazul serialului, tuturor acestor rigori li se adaugă formalizarea narativă a foiletonului, care urmărește în primul rând segmentarea poveștii în episoade, tăiate la cotele de vârf ale suspansului – o regulă de asemenea trecută cu vederea în cazul serialului nostru.

Totuși, în pofida tuturor acestor mici, dar multe neajunsuri artistice, filmul a fost apreciat și s-a bucurat chiar de un succes impresionant în rândul publicului creștin[25], iar explicațiile acestui fenomen le-am analizat în prima parte a studiului. Mesajul catehetic și duhovnicesc al serialului a compensat, în ochii spectatorilor credincioși, neajunsurile lui estetice. Putem vorbi în acest caz de o lucrare a harului.

Scenaristul a mărturisit că a fost o „experiență binecuvântată" lucrul la acest serial, în care „întreaga echipă realizatoare[26] – inclusiv, sau poate în primul rând, actorii – a simțit constant înrâurirea sfântă a Cuviosului Paisie în realizarea filmării". Acest câștig duhovnicesc nu este de neglijat, chiar dacă el nu implică automat și progresul artistic. Mulți spectatori s-au simțit mai apropiați de Cuviosul Paisie după vizionarea chiar și a doar câteva episoade ale serialului, ceea ce, din punct de vedere misionar-catehetic, nu este puțin lucru.

Totuși, pentru spectatorii agnostici, liber-cugetători sau îndepărtați de Biserică, multe replici și gesturi din film par forțate, rigide, didacticiste, aparținând unor sisteme de coduri străine lor, regulile, algoritmii și convențiile canoanelor bisericești fiind prin excelență lăuntrice, adică necinematografice. Le este serialul „Sfântul Paisie – de la Farasa la Cer" adresat și lor, sau nu? Este acesta un serial strict confesional, destinat doar publicului ortodox, ori este adresat publicului larg, fidelizat de televiziunile naționale care l-au difuzat? Și-au pus clar aceste întrebări realizatorii filmului – în special scenaristul, regizorul și producătorii? Se pare că nu...

În rest, este îmbucurător și tonic că nou-cristalizatul curent al filmului de ficțiune creștin de largă audiență cucerește și spațiul balcanic. Dacă vom avea pace, libertate religioasă și de exprimare în cultură, cu siguranță că acest curent va evolua și își va defini mai bine genurile artistice, care vor deveni mai viguroase și mai substanțiale, așadar mai eficiente atât din punct de vedere artistic, cât și din cel al transmiterii mesajului religios.

25 Ceea ce se vede din comentariile spectatorilor de pe You Tube și de pe forumurile pe care a fost încărcat filmul.

26 După cum mărturisesc actorul protagonist, regizorul și scenaristul.